

Marijos Pečkauskaitės-Šatrijos Raganos koplyčioje

Bronė Diekontienė

Svetimą vargą – už savo

Fragmentas

1. Man rodosi
 Pakils Mamatė
 Apglėbusi pečius Marijos
 Nueis taku alyvom apsodintu
 Dienas šviesias
 Pasaulį gražų šviesų
 Idėjus dukterims į delnus
 Išmokiusi mylėti
 Kiekvieną žmogų
 Prisakiusi ištiest pagalbos ranką
 Dalytis duonos kąsniu
 Dalintis spindesiu akių
 Kad gėris įsižiebtų kitame
 Kad šviestų laimė
 Nors maža žara...

2. Marijai Mamatės pamokymai
 Krito širdin grūdu
 Kuris vešliai sulapojo
 Išaugo į gėrio medį
 Svetimą skausmą – už savo
 Svetimą skriaudą – už savo
 Svetimą vargą – už savo
 Vien laimės tebuvo mažai...
 Ne vien vaistais
 Ir rūpesčiu gydė
 Už jautrią ir švelnią sielą
 Sodiečiai pagarbiai vadino
 „Mūsų geroji Marija“.

Atmintis

Danutė MUKIENĖ

Didžiausia Šatrijos Raganos atminimo puoselėtoja Mažeikių rajone – Mažeikių muziejaus direktorė Adelė Cholodinskienė. Ji nuolat rūpinasi ekspozicijų atnaujinimu Židikuose, rašytojos sukakčių paminėjimu, kūrybos populiarinimu.

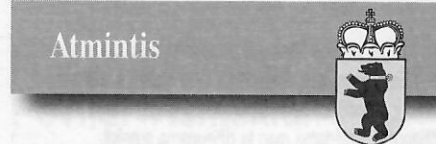
Visus tuos metus Šatrijos Raganos atminimo įamžinimu pagal išgales nuolat rūpindavosi ir rajono valdžia.

Mažeikių muziejaus direktorė
 Adelė Cholodinskienė

Ilgą laiką tokia rūpesčių sąlyga buvo gana nepalankios, tačiau tiek Židikai, tiek Mažeikiai visada žinojo savo Rašytoją, puoselėjo jos atminimą. (Red. p.)

Žemaitijos krašto žmonėms rašytojos Šatrijos Raganos vardas pirmiausia asocijuojasi su Užvenčiu ir Židikuais. Marija Židikuose praleido 15 paskutiniųjų gyvenimo metų ir paskyrė savo gyvenimą kūrybai, žmonių švietimui, labdarai, ligonių ir vienišų žmonių globai. Žmonių, kurie pažinojo rašytoją, bendravo su ja ir patyrė jos širdies gerumą, kasmet vis mažiau, tačiau ramina bent tai, kad daugelio išėjusiųjų atsiminimai apie rašytoją jau užrašyti, paskelbti, o tai, kas dar nepateko į knygų puslapius, atsakingai saugoma. Didelę užrašytų atsiminimų dalį galime rasti Šatrijos Raganos memorialiniame muziejuje Židikuose, kuris priklauso Mažeikių muziejui. Nuo 1987-ųjų iki 1997-ųjų metų rudens Židikų muziejui vadovavo miestelyje visų pažįstama ir mylima mokytoja Filomena Juodikienė. Dabar muziejaus vedėja – jauna pedagogė Vitalija Juškevičiūtė. Profesorė Viktorija Daujotytė yra ne kartą užsiminusi, kad tikriausia neatsitiktinai muziejų ėmėsi globoti ne kas nors kitas, o Filomena, nes ši mokytoja labai jau panaši į rašytoją: tamsi, skvarbių akių, nepaprastai jautri, nuoširdi, atidi kitiems ir labai mylinti literatūrą. Filomena prieš karą baigė Židikų pra-

Filomena Juodikienė

Kotryna Gramalienė

dinės mokyklos, kuriai dar 1929 metais buvo suteiktas Marijos Pečkauskaitės-Šatrijos Raganos vardas, šešis skyrius. Vėliau, baigusi aukštuosius mokslus, įsigijusi pedagogės specialybę, vėl čia sugrįžo ir pasiliko visam laikui. Židikuose ji ilgus metus slaugė sergančią mamą, čia ją į amžino poilsio vietą palydėjo, čia dabar kartu su seserimi gyvena.

Filomena prižiūrėdavo ne tik memorialinį rašytojos muziejų, bet ir globodavo rašytojos atminimui pastatytą koplyčią. Gėlės prie Marijos karsito ir dabar nuolat žydi. Taip jau ne vienas dešimtmetis. O viskas prasidėjo, kaip prisimena mokytoja, gal kokiais 1956 ar 1957 metais, kai dirbti į Židikus atvyko ką tik Vilniuje universitetą baigusi Staselė Riškutė-Stripinienė. Filomena Juodikienė tada dirbo Židikų vidurinės mokyklos direktoriaus pavaduotoja.

– Užaina kartą pas mane į kabinetą Staselė ir pakiliai ima kalbėti, kad Židikai tikrai nepaprasta vieta, nes čia gyvena pati Šatrija Ragana, ir ėmė klausinėti, kas mokykloje daroma, kad žmonės ilgai atsimintų apie rašytoją. Taip... Atsakiau aš jai ir papasakojau, kad daug kas čia rašytoją gražiais žodžiais iki šiol mini, taip, lyg ji būtų gyva, kad Židikuose vis dar gyvena Marijos sesuo Zofija. Na, o mokykloje? Mokykloje nieko tokio ypatingo, ką būtų galima susieti su rašytoja, nedaroma, – prisipažinau aš jai. Pasakiau ir pati pasijutau nejaukiai, kad mes nieko tokio reikšmingesnio iki to laiko nebuvo atlikę saugodami rašytojos atminimą. Na, o po to... Po to Staselė nuėjo pas rašytojos seserį Zofiją – pati pirmoji nuėjo, aplankė kitus, Mariją gerai pažinojusius žmones, ir ėmė užrašinėti jų prisiminimus, į šį dabą įjungė mokyklos literatus. Nuo to viskas ir prasidėjo. Tad Staselė Riškutė, mano nuomone, jei jau kalbame apie rašytojos atminimo išsaugojimą Židikuose, yra svarbiausias asmuo. Ji buvo nepaprasta mokytoja, labai gabi, labai mylinti savo darbą. Kai aš, kaip direktoriaus pavaduotoja, dalyvaudavau jos lietuvių literatūros pamokose, neužsirašydavau nė žodžio. Tokios įdomios būdavo jos pamokos, kad tik klausydavausi išsižiojusi ir gana. Vaikai taip pat ją dievino. Dirbo mokykloje ji tik metus, po to išvyko į Ylkius, ten ištekėjo, o vėliau su vyru persikėlė gyventi į Platelius. Per tuos vienerius jos darbo Židikuose metus beveik visi jos mokiniai tapo poetais ir mokyklos literatų būrelis buvo kaip niekad aktyvus. Staselei išvykus, su būreliu dirbau aš pati. Lengva nebuvo, nes literatai, pajutę savo kūrybines galimybes, jautėsi asmenybėmis, tad, dirbdamas su jais, turėjai siekti jau kažko daugiau, itin subtiliai prie jų prieiti, ypač norėdamas jų kūryboje kažką tai pataisyti ar pakreipti kita linkme. Staselė Riškutė ar tik nebuvo viena iš pirmųjų ar net pirmoji, pradėjusi organizuoti respublikinius literatų sąskrydžius. Į vieną iš tokių sąskrydžių Židikų moksleiviai atsivežė mokyklos literatų surinktus atsiminimus apie Šatrijos Raganą. Jie dabar saugomi Vilniuje, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraščių skyriuje.

Židikuose užrašyta daugelio žmonių, pažinojusių rašytoją, atsiminimai. Bene įdomiausi iš jų – Klemenso Arlausko, Kazimieros Rubinaitės, Petro Spurganos, Stasės Šeputienės, Onos Kalinauskienės, A. Žutaitės, Petronelės Indriekaitės, Kleopo Užkuro, V. Bučkutės, Kotrynos Jurgelienės, Stefanijos Malūkaitės-Vžesniauskienės. Nemažai šių atsiminimų (rankraščių ir kopijų) saugoma Židikų muziejuje, kuriam vadovauti mokytoja Filomena Juodikienė pradėjo po to, kai šiam muziejui buvo paskirtos naujos patalpos – dviejų aukštų mūrinis namas miestelio centrinės gatvės gale. Tai jau antroji Šatrijos Raganos muziejaus vieta Židikuose. Pirmoji ekspozicija, skirta rašytojos gyvenimui ir kūrybai, veikė nuo 1974 metų buvusiam rašytojos nuosavam name, kuriame po jos mirties gyveno kun. K. Bukontas, jos sesuo Zofija, veikė vaistinė. Čia kun. K. Bukontas ir Marijos sesuo Zofija buvo ir pašarvoti. Muziejus lankytojus į šį namelį pakvietė praėjus ketveriems metams po Marijos sesers Zofijos netikėtos mirties. Tuo metu šis pastatas jau buvo senas, todėl, įrengus muziejų, po kurio laiko prireikė jį uždaryti remontui. Darbai užsitęsė ilgai. Remontui baigiantis, kai jau buvo pradėta mąstyti apie naujų ekspozicijų atidarymą, netikėtai 1983 metais šis pastatas užsidėgė (priežastys neišaiškintos iki šiol), o po gaisro eksponatus (gaisro metu jie nenukentėjo)

(Nukeliai j 64 psl.)

Nuotraukose – akimirkos iš „Šatrijos Raganos kelio“ programos renginių. Mažeikių rajonas. 1997 m.

(Atkelta iš 63 psl.)

kurį laiką teko priglauti Mažeikių muziejaus saugyklose. Vėliau Šatrijos Raganos muziejui buvo paskirtas kitas dviejų aukštų mūrinis pastatas Židikų miestelio gale. 1987 metų kovo 6 dieną, minint rašytojos 110-ąsias gimimo metines, šiame pastate buvo atidaryta Šatrijos Raganos memorialinė ekspozicija, kuri veikia iki šiol. Čia eksponuojama nemažai autentiškų rašytojos asmeninių daiktų, dokumentų. Didelę jų dalį išsaugojo rašytojos sesuo Zofija Pečkauskaitė, kuri Židikuose gyveno dar 40 metų po Marijos mirties. Muziejaus lankytojai ekspozicijose gali pamatyti M. Ostausko nutapytą rašytojos portretą, dailininko V. Valatkos peizažą „Medingėnai“. Ekspozicijoje taip pat yra ir iki mūsų dienų išlikęs darbo stalas, prie kurio M. Pečkauskaitė sukūrė geriausias savo grožinius kūrinius. Čia saugoma ir pluoštelis jos rankraščių, korektūrų, keletas rašymo priemonių. Tame pačiame ekspozicijos kambaryje stovi ir mylimas Marijos muzikos instrumentas – fortepijonas, 1915 m. iš Lūšės geležinkelio stoties aštuoniais arkliais pakinkytu vežimu atgabentas į Židikus. Juo dar grojama. Ypač gražiai rojalis skamba tada, kai per tradicinius advento skaitymus atliekami Marijos mėgiamų kompozitorių kūriniai. Rašytojos Šatrijos Raganos muziejus iki pat šiol yra vienas iš labiausiai lankomų muziejų šiame Žemaitijos pakraštyje. Dalis autentiškų rašytojai priklausiusių daiktų saugoma Mažeikių muziejaus, kuriam daugelį metų sumaniai vadovauja Adelė Cholodinskienė, fonduose. Čia yra ir jubilėjaus proga Marijai Pečkauskaitei

įteiktas ordinas, Garbės Daktaro diplomas, nemažai kitų svarbių, apie rašytojos mokslus Sankt Peterburge, Varšuvoje, Šveicarijoje, darbą Marijampolėje iškalbingai pasakojančių dokumentų. Daug vertingų eksponatų, susijusių su rašytojos gyvenimu ir kūryba, yra ir Žemaičių „Alkos“ muziejaus, veikiančio Telšiuose, taip pat Kauno, Vilniaus, Marijampolės, Šiaulių Jovaro muziejaus fonduose.

1979 m. rašydama savo diplominį darbą „*Marija Pečkauskaitė – pedagogė amžininkų akimis (iki 1915 m.)*“ Violeta Liupšytė domėjosi, kokia archyvinė medžiaga saugoma Lietuvos archyvuose. Surinktos žinios paskelbtos minėtame darbe. Čia rašoma, kad „*LTSR centriniame valstybiniame archyve, LTSR centriniame valstybiniame istoriniame archyve ir Respublikinėje bibliotekoje nieko nerasta. LTSR centriniame valstybiniame literatūros ir meno archyve yra keletas M. Pečkauskaitės laiškų ir atvir-laiškių kun. Prof. Pranciškui Bučiui ir keletas fotonuotraukų kopijų.*

Mokslo akademijos centrinės bibliotekos rankraštyne yra Mato Grigonio memuarai, kuriuose minima ir M. Pečkauskaitė, taip pat laiškas P. Višinskiui, Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Mokslinės bibliotekos rankraštyne rasti progimnazijos mergaičių susirinkimų protokolai, mokyklinio teismo nutarimai, panos Marijos mokinių rašiniai, atsakymai į klausimą „I ką norėtų būti panašios“. (...) VVU Mokslinės bibliotekos rankraštyne medžiagos nemaža. Tai ir laišakai Pr. Augustaičiui, 14 laiškų prof. A. Dambrauskui, laišakai J. Tumui, 86 laišakai P. Višinskiui, straipsniai iš „Varpo“ ir „Ūkininko“ redakcijos archyvo. Židikų memorialiniame M. Pečkauskaitės muziejuje yra fotografijų, įvairių

Atmintis

Pastatas, kuriame rašytoja buvo įkūrusi vaistinę. Čia veikė ir pirmasis Šatrijos Raganos muziejus Židikuose

rankraščių, klausytojų kortelė, išduota 1906 m. lapkričio 4 d. Fribūre, laiškų iš „Vairo“, laiškų, rašytų broliui, seseriai iš Fribūro ir Ciūricho, sveikinimų M. Pečkauskaitei Gedimino ordino įteikimo proga (1922 m. – red. p.). Mažeikių kraštotyros muziejuje taip pat gausu M. Pečkauskaitės asmeninių daiktų, yra fotografijų, laiškų, labai daug atvirukų iš Ciūricho M. Pečkauskaitės albume. (...)“ V. Liupšytė savo darbe paskelbė ir konkretų sąrašą archyvinės medžiagos, pasakojančios apie Šatrijos Raganą.

Diplominiame darbe V. Liupšytė pateikė ir savo pačios surinktus buvusių Marijos Pečkauskaitės auklėtinių ir bičiulių, su kuriomis ji bendravo Marijampolės laikotarpiu, prisiminimus. Jų autoriai: Justina Masaitytė-Naudžiuvienė, Elena Matulaitytė-Dankevičienė, Juzefa Avižienytė-Žukauskienė, Marytė Endziulaitytė-Gylienė, Klemensas Ruginis, Petronėlė Sirutytė-Bastienė, Petronėlė Švelnytė-Kuzavienė, Elena Militakytė-Skucienė, Nelė Petronėlė Vosiliūtė-Dauguvietienė, Marija Kaunaitė, Anelė Česnaitė, Ona Muraškaitė-Račiukaitienė, Adelė Vosiliūtė, Konstancija Zakaruskaitė-Duobinienė, P. Lastienė, Konstancija Jonkaitytė-Steikūnienė, Marija Venciūtė-Kirlienė.

Marijos amžino poilsio vieta – Židikų kapinės. Čia rašytojai įrengtas mauzoliejus. 1915 metais mirusi Marijos Pečkauskaitės motina Stanislava Pečkauskienė buvo palaidota anksčiau čia stovėjusios medinės koplytėlės dešinėje pusėje, o 1930 metais mirus Marijai, rašytojos motinos kapas buvo atkastas, duobė išcementuota ir toje duobėje palaidoti Marijos, greta – jos motinos palaikai. Po rašytojos mirties praėjus dešimčiai metų, tuo laiku Židikuose klebonavusio kunigo Vaclovo Martinkaus rūpesčiu kapinėse pagal jauno architekto Muloko projektą vietoj jau baigiančios sunykti senosios koplyčios (kiek į šoną nuo jos) buvo pradėta statyti nauja mūrinė koplyčia, skirta rašytojos Šatrijos Raganos atminimui įamžinti. Tokią koplyčią pastatyti rašytojos kūrybos gerbėjams mintis buvo kilusi jau seniai, dar tada, kai pirmaisiais metais po Marijos mirties renkant pinigų rašytojos paminklo statybai, jų susikaupė tiek, kad jau buvo galima pradėti galvoti apie kažką tai daugiau negu paprastą paminklą. Tuo laiku Židikuose nebuvo tik žmogaus, kuris imtųsi šį sumanymą įgyvendinti. Prieš Antrąjį pasaulinį karą į Židikus atkėlus jauną kunigą, didelį Šatrijos Raganos kūrybos gerbėją Vaclovą Martinką, vėl buvo plačiai pradėta kalbėti apie būtinybę pastatyti rašytojai koplyčią. Tai padaryta jau karo metais. Vidinėje šios koplyčios pusėje įmūryta paminklinė lenta su užrašu: „*Rašytoja, pedagogė, Židikų švietėja, ir labdarė Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana, 1877. II.-1930. VII. Jos mamytė Stanislava 1847. I.-1915. XII.30. Dulkių pasauly veikiškai tarnauti šviesos pasauliui!*“ (Rašytojos

Buvęs Židikų klebonas Antanas Gyllys, šiuo metu dirbantis Telšiuose

lietokos rankraštyne yra Mato Grigonio memuarai, kuriuose minima ir M. Pečkauskaitė, taip pat laiškas P. Višinskiui, Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Mokslinės bibliotekos rankraštyne rasti progimnazijos mergaičių susirinkimų protokolai, mokyklinio teismo nutarimai, panos Marijos mokinių rašiniai, atsakymai į klausimą „I ką norėtų būti panašios“. (...) VVU Mokslinės bibliotekos rankraštyne medžiagos nemaža. Tai ir laišakai Pr. Augustaičiui, 14 laiškų prof. A. Dambrauskui, laišakai J. Tumui, 86 laišakai P. Višinskiui, straipsniai iš „Varpo“ ir „Ūkininko“ redakcijos archyvo. Židikų memorialiniame M. Pečkauskaitės muziejuje yra fotografijų, įvairių

gimimo data čia nurodyta senuoju stiliumi.)

Po karo į šią koplyčią daug kas šnairavo, tačiau mažai kas iš buvusių sovietinių valdininkų žinojo, kad tai ne paprasta kapinių koplyčia, o koplyčia, skirta rašytojos, dėl kurios paskelbimo palaimintą pradėta beatifikacijos byla, atminimui įamžinti, niekas į ją nesikėsino. Koplyčia restauruota 1975 metais pagal architekto V. Žemkalnio-Landsbergio projektą. Tada jos viduje buvo iškastas gilus išbetonuotas rūsys, centre paruošta kapavietė (mauzoliejus) ir į jį perkelti rašytojos ir jos motinos palaikai. Kapo viršų papuošė balto marmuro plokštė, kurioje užrašas: „*Rašytoja Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Raganos, 1877-1930*“. Dešinėje rūsio pusėje ant sienos iškalta memorialinė lenta, kurioje yra užrašas: „*Rašytojos M. Pečkauskaitės mamatė Stanislava 1847-1915*“.

Po restauracijos koplyčia buvo atidaryta 1975 m. lapkričio 14 d. Jos dešinėje pusėje palaidota rašytojos sesuo Zofija. Ant koplyčios dešiniojos sienos išorinės pusės yra lentelė, kurioje iškalti žodžiai: „*Rašytojos Šatrijos Raganos sesuo Zofija Pečkauskaitė 1879-1970*“. Kodėl Zofijos palaikai ne koplyčioje, greta sesers ir motinos? Vienas iš priešmirtinių Zofijos prašymų buvo: sulyginti jos kapą su žeme, kad niekas nežinotų, kur palaidota... Kaip ten bebūtų, Židikuose žmonės jos kapo vietą žino. Ir pačią Zofiją čia ne visi tik juodom spalvom tapo. Kaip prisimena Filomena Juodikienė, kiek jai teko bendrauti su Zofija, niekada nepastebėjo, kad ji būtų šykšti ar nenuoširdi. Priešingai. Senatvėje ji kiekvieną atėjusį maloniai priimdavo, pavaišindavo, saldinių ant stalo padėdavo, nors tuo laiku ji gyveno labai kukliai ir neturėjo iš ko išlaidauti. Iki pat savo mirties Zofija išliko labai inteligentiška, puikių manierų moteris – tikra aristokratė. Mirė netikėtai – sirgo labai trumpą laiką.

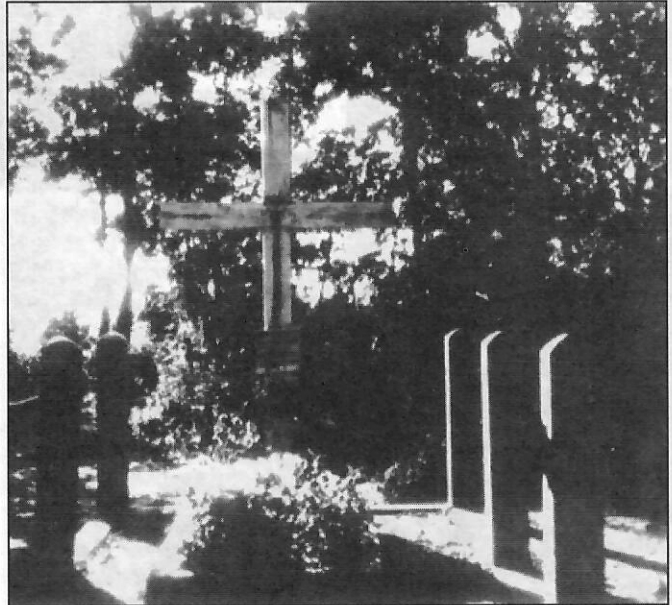
Priešais M. Pečkauskaitės-Šatrijos Raganos atminimui pastatytą koplyčią palaidotas 1961 m. miręs ilgametis Židikų klebonas K. Bukontas, pas kurį klebonijose daugelį metų kartu su mama ir seserimi gyveno rašytoja. Anot F. Juodikienės, ne viskas, kas rašoma apie K. Bukontą, ypač jo darbo Židikuose metais, yra teisybė. Sunku, jos nuomone, sutikti ir su B. Kviklio paskelbtais faktais „Mūsų Lietuvoje“ (T. IV). Be abejo, kun. K. Bukontas nemažai bendraudavo su šiam krašte gyvenusiais lenkais, aplinkinių dvarų šeimininkai pas jį ir išpažinties eidavo (arti kito tokio kunigo, kuris būtų mokėjęs gerai lenkiškai, nebuvo), tačiau, kad kun. K. Bukontas būtų užsiėmęs krašto lenkinimu, Židikuose niekas neprisimena. Daug Židikų žmonių, gerai pažinojusių K. Bukontą, pasakoja, kad jis iki gilios senatvės labai mėgo jumorą, buvo nepaprastai sąžiningas atsiskaitydamas su bažnyčios tarnais, labai ilgai melddavosi, nepaprastai įdomius pamokslus sakydavo.

Kokie buvo kun. K. Bukonto ir Marijos Pečkauskaitės santykiai Židikuose?

F. Juodikienės nuomone, gal jie, gyvendami Užventyje, Šaukote ar Gryvoje, ir mylėjo vienas kitą, gal ir buvo tarp jų vyro-moters paslaptis, tačiau čia, Židikuose, Marija buvo visai kitas žmogus, todėl miestelio gyventojai Marijos ir Kazimiero asmeninių santykių temos nelinkę analizuoti. Čia ji pirmiausia žinoma kaip labai išsilavinusi, kultūringa, savo gyvenimą vienišiams ir ligoniams pašventusi moteris. Židikuose Marija tapo askete, gyveno paprastų miestelio žmonių džiaugsmis ir rūpesčiais. Tuo pat metu ji kūrė. Kai kas, pastebi F. Juodikienė, nori paneigti Židikų laikotarpio svarbą rašytojos kūryboje, tačiau... Ne kur nors kitur, o čia, Židikuose, buvo parašytas ir jos geriausias kūrinys – „Sename dvare“. Čia ji spaudai parengė savo „Raštus“, kurie išėjo rašytojai dar gyvai esant – 1928 m., čia ji išvertė daug pedagoginės literatūros, rašė straipsnius periodiniams leidiniams, rūpinosi leidyba.

Paskutiniaisiais metais, Židikų bažnyčiai atgaunant anksčiau jai priklausiusius pastatus, yra tikimybė, kad susidarys palankios sąlygos Židikuose veikiantį Šatrijos Raganos memorialinį muziejų perkelti į buvusį senąjį klebonijos pastatą, kurio viename gale (vikariate) trijuose kambarėliuose gyveno rašytoja (čia jina ir mirė), o dabar gyvena p. Spurganienė. Tokiam muziejaus perkėlimui pritaria daugelis Mažeikių rajono kultū-

(Nukelta į 66 psl.)

Nuotraukose:

1. Šatrijos Raganos kapas Židikuose prieš pastatant koplyčią
2. Namas, kuriame veikė Šatrijos Raganos įkurta mokykla. 1966 m.
3. Pastatas Židikuose, kuriame veikė Blaivybės namai (pastatas neišlikęs)

(Atkelta iš 65 psl.)

ros žmonių, kurie supranta, kad naujasis dviaukštis pastatas, kuriame dabar veikia rašytojos memorialinė ekspozicija, niekuo nėra susijęs su rašytoja, o tuo tarpu miestelyje vis dar stovi net keletas pastatų, kuriuose gyveno arba labdaringa ir kita visuomenine veikla užsiimdavo rašytoja. Blaivybės namai, kuriuos Marija atstatė, kuriuose itin

Langeliai, pro kuriuos rašytoja paskutinį kartą matė šviesą

džių penktadieniais iš Mažeikių atvažiuodavo gydytojas ir nemokamai gydydavo, konsultuodavo ligonius. Vėliau čia dirbo ir Židikuose gyvenęs gydytojas. Antroje šios gatvės pusėje – buvę Židikų senelių prieglaudos namai, kuriuose taip pat dažnai lankydavosi, vienišus senelius globodavo rašytoja. Beje, šie senelių namai veikė iki pat Antrojo pasaulinio karo. Po rašytojos mirties juos globojo Zofija Pečkauskaitė – toks buvo vienas ir priešmirtinių Marijos prašymų, kurį išpildyti sesuo sutiko. Tuščiose altarijos patalpose Marija buvo įkūrusi ir pirmąją Židikuose pradinę mokyklą, veikusią 1915-1916 metais. Namas neišliko. Dabar vieni čia norėtų

matyti koplytstulpį, kiti – skulptūrų parkelį, bet svarbiausia tai, kad Židikų žmonės žino tą vietą, kur pirmą kartą Marija miestelio vaikus pakvietė atversti knygas ir mokė juos rašyti.

Gražiai Marijos Pečkauskaitės atminimas įamžintas Židikų bažnyčios šventoriuje. Čia pastatytas kryžius, skirtas rašytojai, o vienoje iš šventoriaus tvoros nišų saugomas medinis kryžius, anksčiau stovėjęs ant rašytojos motinos Stanislavos Pečkauskienės kapo.

Mažeikių miesto parke stovi Jono Meškelevičiaus sukurta ir 1987 m. čia pastatyta skulptūra „Šatrijos Ragana“.

Marijos Pečkauskaitės vardas pagarbiai tariamas ir Židikų vidurinėje mokykloje, kuriai 1989 metais grąžintas Marijos Pečkauskaitės-Šatrijos Raganos vardas.

Židikų žmonės paskutiniaisiais metais bando atgaivinti ir daugiau kaip prieš 80 metų miestelyje Šatrijos Raganos pradėto visuomeninio darbo tradicijas. Organizuojami labdaros vakarai, loterijos. Jų metu surinktos lėšos skiriamos vargingiau gyvenančioms šeimoms, už tuos pinigus perkama seneliams kuro, organizuojamos moksleivių išvykos į teatrą, kt.

Rašytojos jubiliejiniai vakarai, kiti jos atminimui skirti renginiai Židikuose, kaip ir Užventyje, būdavo

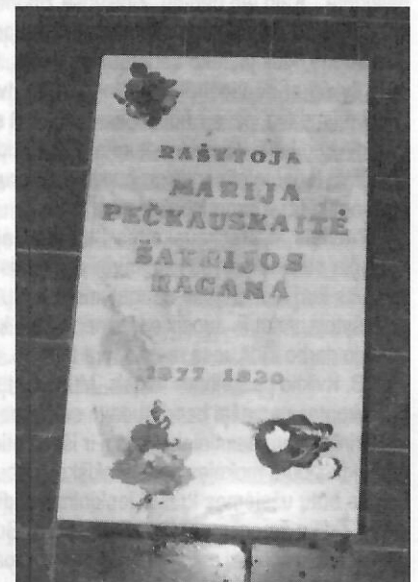
Židikų klebonijos pastatas, kuriame 1915-1930 metais gyveno Šatrijos Ragana

daug dirbo, nėra išlikę – jie nugriauti tiesiant plentą pro Židikus. Tebestovi klebonija, kur 15 metų gyveno ir sirgdama paskutiniąsias valandas praleido Marija, kurią tuo metu slaugė p. Butkevičiūtė-Šerkšnienė. Yra išlikusi didžioji dalis ir Marijai nuosavybės teise priklausiusio namo, kuriame ji buvo įkūrusi vaistinę, kur veikė jau minėtas pirmasis rašytojos memorialinis muziejus.

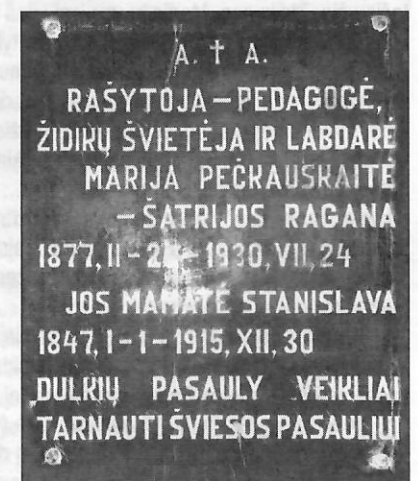

Kunigo Kazimiero Bukonto kapas Židikuose

Beje, po gaisro šis namas vis dėlto buvo suremontuotas. Tuo pasirūpino buvęs šio muziejaus darbuotojas Leonas Kocius, kuriam valdžia už simbolinę kainą pardavė namą ir vietoje jo leido pasistatyti naują namą. Senasis nugriautas nebuvo, ir naujo niekas nepastatė – buvo nugriautas ketvirtadalis šio pastato ir uždėtas stogas. Šiame name L. Kocius gyvena iki šiol. Šalia bažnyčios tebestovi ir kitas namas, kuriame ilgą laiką praleisdavo rašytoja. Čia ji buvo įkūrusi miestelio ambulatoriją, į kurią iš pra-

Antkapinė lenta ant rašytojos kapo

Senoji memorialinė lenta, įmūryta Marijos Pečkauskaitės koplyčios sienoje

organizuojami jau tada, kai Lietuvoje nedaug kas išdrįsdavo garsiai prisiminti ir aukštinti rašytojos nuopelnus. Židikuose itin gražiai buvo paminėtas rašytojos 100-ųjų gimimo metinių jubiliejus. Ta proga Arūnas Kynas sukūrė specialų medalį. Minint rašytojos 111-ąsias metines, muziejuje įvyko muzikinis vakaras. Visiems įsimintinas buvo ir 1990 m. liepos 28 d. Židikuose įvykęs rašytojos mirties 60-ies metų paminėjimas, kuriame tarp daugelio oratorių buvo ir VPU profesorė A. Vaitiekūnienė. Beje, atsimena miestelio gyventojai ir rašytojos mirties 50-ųjų gimimo metinių proga Lietuvos šviesuomenės surengtą minėjimą Židikų kapinėse. Tąsytokių renginių vietinė valdžia draudė, tačiau minėjimas įvyko, buvo daug kalbų, daug klausytojų, tik renginio dalyviai nebuvo įleisti į Šatrijos Raganos atminties kapavietę-koplyčią, o renginio organizatoriais po to susidomėjo saugumas... 1991 m. kovo 8 d. rašytojos 114-ųjų gimimo

metinių proga Židikuose buvo surengtas labdaros vakaras. Jo metu Šiaulių dramos teatras parodė poetinę kompoziciją „Trys Marijos“. Šiauliškiai taip pat yra pastatę ir dviejų dalių literatūrinę kompoziciją „Povilas ir Marija“, o Telšių Žemaitės teatras – poezijos spektaklį „Kilti ir kelti“, kurį Židikų miestelio gyventojai galėjo pamatyti 1990 metų sausio 20 d. Tais pačiais metais Klaipėdos moksleivių dramos studija buvo pastaciūsi Šatrijos Raganos pjesę „Marytei nepasisekė“. Na, o ra-

šytojos žymiausias kūrinys „Sename dvare“ Klaipėdos dramos teatre buvo inscenuotas 1983 metais (rež. K. Kymantaitė). Itin daug dėmesio Šatrijos Raganos kūrybiniam palikimui skiria Šiaulių miesto teatralai, čia dirbanti aktorė Silvija Povilaitytė. Prisimena židikiškiai ir „Irkos tragedijos“ įgarsinimą Lietuvos radijuje 1992 m. Beje, šis kūrinys teatro specialistų dėmesį patraukė dar prieškarį – 1934 m. „Irkos tragedija“ buvo inscenizavęs Šaulių sąjungos eksperimentinis dramos teatras. Stengiamasi apie visus tuos spektaklius, inscenizacijas surinkti kiek įmanoma daugiau

žinių. Nuotraukos iš minėtų renginių puošia Šatrijos Raganos muziejaus ekspozicijas, kurios dabar veikia abiejuose pastato aukštuose. Čia nemažai vietos skirta ir Marijos bičiuliui kun. Kazimierui Bukontui, naujosios kapinių koplyčios, skirtos Marijos atminimui, statytojui kun. Vaclovui Martinkui. Beje, V. Martinkus buvo labai šviesus ir doras žmogus. Apie tai pasakoja ir muziejuje saugomas dokumentas, primenantis, kad kun. V. Martinkus už ypatingą pasižymėjimą gelbėjant žūvančių žmogų 1992 m. rugsėjo 22 d. apdovanotas Žūvančiųjų gelbėjimo kryžiumi. Tas kun. V. Martinkaus išgelbėtas žmogus – poetas Alfonsas Bukontas. Karo metais, kai ką tik gimusiam Alfonsui ėmė grėsti, jog jis kartu su kitais savo giminais-

Sigito Varno nuotraukose – Marijos Pečkauskaitės-Šatrijos Raganos muziejus Židikuose ir fragmentai iš muziejaus ekspozicijų

Neparašytas laiškas

Marija – Kazimierui

Birutė MARCINKEVIČIŪTĖ

čiais bus uždarytas į getą ir sunaikintas, kun. Martinkus per savo pažįstamus pasirūpino, kad kūdikį paimtų globoti žemaičių šeima, išsivežtų jį į kaimą ir ten užaugintų. Likimas buvo gailėstingas. Alfonsas liko gyvas, užaugo, baigė mokslus ir tapo garbinu žmogumi. Židikų jis nepamiršta. Nepamiršta jis ir savo mokytojos Filomenos Juodikienės, rašytojos Satrijos Raganos, kurios Židikuose visada skleidė ir tebeskleidžia didelę šviesą, kurios palytėtas žmogus darosi geresnis ir tauresnis.

Kalbėti jos balsu. Išgirsti jos minčių tėkmę. Šio krašto tyloje atspėti jos paslaptį, kūryboje atrasti jos gyvenimo viltį. Pajusti jos žingsnių tvirtumą, praėjusį ilgesį. Parašyti galbūt tai, ko ji nebaigė, sunaikino. Parašyti vieną jos laišką.

Man reikėjo tos paslapties, broli. Mano senstantis žmogau, rakinantis kadaise senas klebonijos duris ir išnykstantis jose lyg juodas susikūprinęs angelas, o dabar jau atgulęs čia, prie mano kojų, šalių tų akme-

Birutė Marcinkevičiūtė

ninių amžinų namų, kuriuos man pastatė žmonės. Vis regiu tavo sustingusį veidą, kas vakarą šaltoje ir tuščioje bažnyčioje kartojantį tuos pačius žodžius... Man visados reikėjo tavęs ir to mūsų prabėgusio gyvenimo, kurį jau užkalė, palikę tik ženklus akmenyje – jiems nereikalingus ženklus: vardus, gimimo ir mirties datas, akmenyje įspaustus mūsų pėdsakus, nugrimzdusius į tolimo ilgesio ir vienvės verpetą, iš kurio niekas niekada nebeištrauks. Bet ir tų, mus užbėrusių ir apgiedojusių, nebėra jau – tik kryžiai aplink, kryžių miestas, ir dvelkiant vėjui girdėti, kaip tie užmigę žmonės šnabžda kažką ar tyliai atsidūsta. Nebėra jau jų, nebėra nė vieno. Tik tos pačios aukštos šimtametės eglės, į kurių viršūnes žiūrėdavom vaikščiodami čionai kadaise, tik jos gal dar mena tų žmonių veidus, žingsnių aidą, prislopintus balsus.

Aš... neparašysiu tau šito laiško, kurį mintyse rašiau visą gyvenimą. Aš nusinešiau tą paslaptį, kuri išliks mįsle smalsiesiems mūsų broliams, kurių dienos slinks tame pačiame nuobodžiame miestelyje, ir kurie skubės sekmadieniais į pamaldas tavo bažnyčioje. Nors net ir dabar, sustojusioje seniai širdyje, man nerimsta žodžiai – jie numiršta neištarti kitų jau milimųjų giliuose atodūsiuose, jie veržiasi į dangų paukščių klegesiu, – bet

F. Šuberto „Baletas“. Iš kūrinių, kuriuos skambindavo rašytoja

aš neparašysiu jų, nusinešiu į nebūtį visą mūsų praėjusį laiką – tą skaidrų sapną, lyg žvaigždė sušvitusių tokį aiškų sapną, iš kurio pabudus žinojau: taip, aš mylėjau tave.

Aš parašysiu dar tūkstantį knygų, taip, aš parašysiu daugybę knygų – apie visus tuos keistus kraštus, kur mane buvo nubloškęs likimas, apie kerinčius Šveicarijos kalnus ir juose triūsančius mažyčius žmones, apie bičių gyvenimą, apie vakarus Ventos krantuos, apie keliones į Peterburgą ir Drezdeną (su tavimi), apie ilgesį ir išsiskyrimus, apie sugrįžimą namo ir mūsų mažo miestelio tylą prieš temstant, apie ilgus raudonus saulėlydžius, jazminų kvapus ir melodijas, užliejančias žvakėmis apšviestus namus, apie Šopeno liūdesį ir permakt sudegusias žvakes ant pianino, grojant mamatei... Bet aš neparašysiu tau laiško, vienintelio kurio žodžiai pynėsi mintyse visą tą laiką, kai žiūrėdavau į vaikų veidus, kai tau užvėrus klebonijos duris, skaičiuodavau už sienos tavo žingsnius, kai klausiausi pianino

Rūta ir Zbignevas Ibelhaptai. Mažeikių muziejus. 1997 m.